

Boligproblemer i bygderne

– et eksempel fra Atangmik

af Henning Schwerdtfeger

Bygdebefolkningerne har efterhånden igennem mange år været frataget reel beslutningsmyndighed overfor væsentlige anliggender i bygden. Denne fratagelse har ikke fundet sted uden uheldige følger for det enkelte individ og bygdebefolkningen som helhed; følger i form af tilstande og oplevelser som f. eks. magtesløshed, passivitet, manglende lyst til engagement og fremmedgørelse i større eller mindre udstrækning såvel overfor sig selv som overfor det større samfund. Den kongelige grønlandske Handels (KGH's) monopol og G-60's betænkningens (Betænkning fra Grønlandsudvalget af 1960) politik er eksempler på sådanne indgreb i befolkningens muligheder for selvstændigt at kunne øve indflydelse på tilværelsen i dagligdagen. Den overordnede Grønlandspolitik (styret efter G-60's principper), politisk-økonomiske interessemod-sætninger mellem bygdebefolkningen og de politiske og administrative myndigheder samt informationsproblemer må således bære hovedansvaret for, at mange bygder er blevet forsømt, og at økonomisk udvikling ikke har kunnet finde sted. Dette er et af resultaterne af en netop of-

fentliggjort bygdeundersøgelse, „Lokal-samfundsundersøgelsen i Grønland“.¹

Også på boligområdet står bygdebefolkningerne med ringe muligheder, bl. a. fordi Grønlands Tekniske Organisation i praksis reelt har eneret på, hvilke typer boliger der må opføres. Tilbage i historien kunne befolkningerne selv tage stilling til om og hvornår, der skulle bygges huse, bl. a. på baggrund af overvejelser om behov, materialemuligheder og erhvervsforholdene.

I det følgende skal jeg beskrive et udviklingsforløb på boligområdet i Atangmik, som klart viser, at bygdebefolkningen ikke har kunnet øve indflydelse på denne udvikling. Fremstillingen skal således tjene som eksempel på bygdebefolkningernes manglende beslutningsmyndighed og manglende muligheder for at kunne påvirke bygdeudviklingen. Men allerefterst en kort beskrivelse af Atangmik og lidt historie.

Atangmik

Bygden Atangmik ligger på fastlandet til nærmelsesvis midtvejs mellem Godthåb og Sukkertoppen (ca. 85 km fra hver by) ;

bygden er placeret nær ved det åbne hav, lidt nord for de store fjorde, Angmagssivik og Niaqungunaq. Det nærmest beboede sted er bygden Napassog 32 km mod nordvest. Administrativt og forvaltningsmæssigt hører bygden i dag til Sukkertoppen distrikt, og Atangmik vælger ét medlem til kommunalbestyrelsen. Folketallet i Atangmik er fordoblet i de sidste 50 år, men siden 1957 er det yderst stabilt og ligger på ca. 190 indbyggere. Der har ikke boet danskere i bygden før efter 1973. Hovederhvervet er fiskeri, som hovedsageligt drives fra små pramme med påhængsmotorer og robåde.

I 1950'erne opførtes boliger samt det kommunale værksted, produktionsapparatet blev udvidet, og en udstedstelestation blev installeret. I begyndelsen af 1960'erne medførte arbejdet i Grønlandsudvalget af 1960 henholdenhed overfor de små bygder, hvorefter der blev ført en intensiv politik for nedlæggelse af Atangmik. Befolkningen havde ingen ønsker om at flytte fra stedet til byen – tværtimod. En meget stor del af de midler og ressourcer, som Atangmik-befolkningen har haft til rådighed, blev anvendt i befolkningens kamp for bevarelse af bygden. Meget tid og energi og mange kræfter gik således til at afholde møder, udfærdige skrivelser, udforme strategi og planer for bevarelsen af bygdens eksistens.

De politiske og administrative myndigheders nedlæggelses- og fraflytningsplaner for bygden medførte imidlertid „udsultning“ og forsømmelse af Atangmik, altså ingen investeringer og ingen materiel udvikling. Også boligbyggeriet blev stoppet.

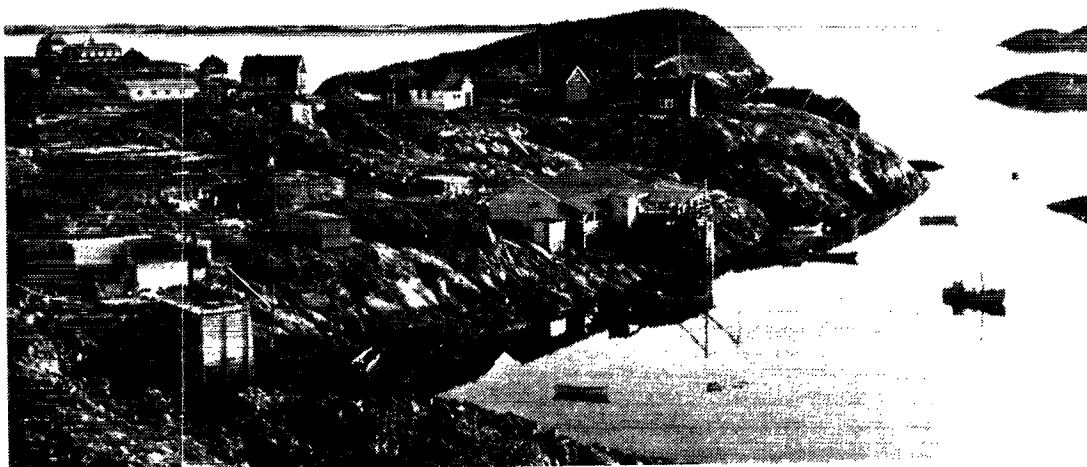
Boliger

I sommeren 1973 var der i alt 32 bolighuse i Atangmik, hvoraf 3 huse stod ubeboede og et hus, opført i 1971 på privat initiativ, blev beboet af en udenlandsk geolog. I de resterende 28 huse boede Atangmik-befolkningen (34 familier). Der blev ikke bygget almindelige boliger i perioden 1960 til 1973, men i 1973/74 blev der opført en lærerbolig samt fire private boliger.

Af de tre ubeboede huse var det ene et nyligt forladt selvbyggerhus, som er meget saneringsmodent, og det andet hus ejes af den private fiskefabrik i Napassog og benyttes kun i laksesæsonen. Det tredje ubeboede hus er et godt og forholdsvis nyt hus, bygget i 1960 som jordemoderbolig, men da der igennem en del år ikke har boet en jordemoder i Atangmik, står huset ubeboet og benyttes som opbevaringssted for bygdens medicinbeholdning.

Af de 28 beboede boliger kan der klart skelnes mellem 14 mere tidssvarende huse og 14 ældre, selvbyggede huse. De 14 mere „moderne“ boliger er alle bygget i 1950'erne, de tre af dem på statsligt eller kommunalt initiativ (udstedsbestyrerboligen, kateketboligen samt et kommunalt ejet hus), og de øvrige 11 huse er opført for private med boligstøttelån. Husene er tætte, de fleste af dem indeholder 2 til 3 værelser, og de har alle kulkomfur. Ingen huse i Atangmik har indlagt vand eller elektricitet.

De 14 ældre huse er alle selvbyggede, det nyeste er opført i 1949, og det ældste er ca. 50 år gammelt. To af disse huse ejes af kommunen, mens de øvrige 12 er i privat eje. De 14 boligers standard og tilstand varierer noget, men langt det

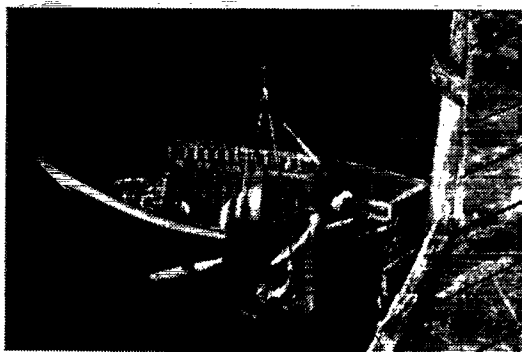
Atangmik, set fra nordøst.

Fot.: Henning Schwerdtfeger (1973).

overvejende antal, 11–12 boliger, kan dog uden videre betegnes som sundhedsmæssigt uforsvarlige og saneringsmodne. I disse huse boede 14 familier i 1973. De fleste af husene er meget dårligt isolerede, har kun enkeltglasvinduer og rummer kun 1–2 små værelser, inkl. køkkenafdelingen med kulkomfur. Indtil 1972 boede to familier med ialt 20 mennesker i et todelt hus med to værelser på tilsammen 26 m², hvoraf det ene rum blot havde en primus til opvarmning og madlavning til 10 personer.

I løbet af de mange års boligbygggestop har befolkningen som helhed og mange enkelte familier gang efter gang forsøgt sig med at rette henvendelser om den ganske utilfredsstillende boligsituation og an-

modet om at få iværksat boligbyggeri. Man har skrevet til kommunalbestyrelsen i Sukkertoppen og til landsrådsmedlemmet fra Sukkertoppen og bl. a. fremhævet, at boligerne er overbefolkede, saneringsmodne, meget kolde om vinteren, sundhedsmæssigt uforsvarlige bl. a. ved, at de fleste tuberkuloseramte patienter i Atangmik kom fra disse huse, og at befolkningen ønskede at blive boende i Atangmik. Nogle familier har søgt boligreparationslån, men har fået afslag med den begrundelse, at det ikke kunne betale sig at reparere disse dårlige huse. Mange familier samt yngre ugifte mænd har op til fem gange hver i løbet af de sidste 20 år udfyldt og indsendt ansøgninger om lån til opførelse af boligstøttehuse. Ofte

Fangst fra
sejldugsjolle landes til salteriet.
Fot.: Henning Schwerdtfeger (1973).

har man ikke fået et direkte afslag herpå, eftersom man end ikke har modtaget nogen besvarelse med en begrundelse for afslaget.

De elendige boligforhold har virket ind på hele bygdesamfundet på en uheldig måde ved, at folk – hovedsageligt unge kvinder – faktisk er blevet tvunget til at flytte fra bygden. Dette har skabt en skæv kønsfordeling, idet der er langt flere yngre mænd end yngre kvinder. Den udbredte mangel på boliger kvantitativt såvel som kvalitativt gjorde det faktisk umuligt for yngre folk at indgå ægteskab og stifte egen husstand, hvilket sidste ellers er et stort ønske hos den yngre del af befolkningen, og i de fleste tilfælde også den eneste mulighed for nygifte personer at kunne leve sammen på grundet pladsmangel i den eksisterende boligmasse. I perioden fra 1964 til 1971 blev der således ikke indgået ægteskaber i bygden, og der er forholdsmæssigt færre børn i Atangmik end i andre bygder. Nogle mænd fra Atangmik, der er blevet gift med kvinder fra et andet sted, er blevet nødt til at flytte væk fra Atangmik for overhovedet at kunne få en selvstændig bolig. Den utilfredsstillende boligsituation var således

stærkt medvirkende til, at der ikke kom nyt blod til Atangmik, og til at den ulige – og ikke ønskede – kønsfordeling i de yngre aldersgrupper blev så stor.

Et alvorligt misforhold

Jeg skal nedenfor i korthed redegøre for nogle erhvervsbetingelser i Atangmik, som viser bygdens følsomhed overfor påvirkninger udefra, og som bygdebefolkningen ikke har nogen indflydelse på. De fremdragne erhvervsbetingelser sammenholdes herefter med det i 1974 stedfundne boligbyggeri for at illustrere nogle af følgerne.

Samtidig med en meget alvorlig reel nedgang i hver enkelt fiskerhusstands pengeindkomst blev der i 1974 opført fire nye boligstøtteboliger i Atangmik. Efter 14 års byggestop og utallige anmodninger om nye huse blev den elendige og uforsvarlige boligsituation forbedret ved dette boligbyggeri. Jeg skal her kun lige nævne den kendsgerning, at de fire byggherrer, tre fiskere og en KGH-ansat, før byggeriet kun fik særdeles sparsomme oplysninger om de forskellige hustyper, indretning, byggepriser og fremtidige huslejer (afdrag) fra de forskellige myndigheder.

De fire nye énfamiliesboliger opførtes til en pris på kr. 814.000,-, svingende fra 180.000,-kr. for det billigste til 236.000,-kr. for det dyreste hus. Til sammenligning skal det nævnes, at de samlede pengeindkomster i Atangmik i 1972 (hvor der endnu var store lakseindtjeninge) lå på ca. kr. 1.050.000,-incl. sociale ydelser etc. En så kostbar boliginvestering for de fire byggherrer må betegnes som et alvorligt misforhold, når denne investering sættes i

forhold til 1) laksekvotens indførelse og dens følger for bygden, 2) bygdens økonomiske bæreevne, og 3) at der ikke er planlagt investeringer i bygdens produktionsapparat.

ad 1) Laksekvotens indførelse og dens følger for bygden. I perioden 1964-1972 var laksefiskeriet af en meget væsentlig pengeøkonomisk betydning for fiskerne, og laksen var det vigtigste indhandlingsprodukt. Et privat, danskejet fryseri blev opført i 1964/1965 udelukkende for at kunne indhandle laks. Den totale lakseindhandling var i denne periode nogenlunde stabil og lå tæt på en gennemsnitlig årlig fangst på ca. 20 tons. Lakseværdien udgjorde gennemsnitlig godt 50 % af den samlede indhandlingsværdi for alle fiskeri- og fangstprodukter, således at laksen gav fiskerne større indkomster end alle andre produkter tilsammen. Når en befolknings livsgrundlag i så høj grad er baseret på ét enkelt produkt, er det indlysende, at befolkningens eksistens er sårbar. Hvis der indtræffer noget uforudset med dette produkt, f. eks. kraftigt faldende verdensmarkedspriser, vil den pågældende befolkning blive kastet ud i katastrofe. I Atangmiks tilfælde kan følgerne af indgrebet i laksefiskeriet med laksekvotens indførelse fra 1973 karakteriseres på denne måde.

Som følge af laksekvoten blev der indført forbud mod fangst på et tidligt tidspunkt i den sædvanlige laksesæson i 1973 og 1974, og den i Atangmik indhandlede laks faldt i værdi fra kr. 277.400,- i 1972 til mindre end en syvendedel eller kr. 37.700,- i 1974 eller kun ca. 10 % af værdien af samtlige produkter. Dette må tilskrives en udvikling, som bygdebefolkning

Laksegarret røgtes Fot.: Henning Schwerdtfeger (1973).
fra sejldugsjolle.

gen er blevet påtvunget udefra uden indflydelsesmuligheder.

ad 2) Bygdens økonomiske bæreevne. Som et naturligt udtryk eller nøgletal for denne bæreevne tages indhandlingspriserne, eftersom langt størstedelen af pengeindkomsterne i Atangmik indtjenes ved fiskeriet, og eftersom boligerne derfor hovedsageligt skal finansieres gennem indkomster fra fiskeriet. Da de sidste boligstøtteboliger blev opført i Atangmik i slutningen af 1950'erne og i 1960, vil vi derfor se nærmere på udviklingen i indhandlingspriserne fra dengang, f. eks. i 1956, og op til 1974. Herved får vi nogle nøgletal, som vi vil sammenholde med udviklingen i priserne på boligstøttehuse fra 1956 til 1974. Udviklingen i indhandlingspriserne ses i tabellen:

Indhandlingspriser for nogle vigtige fiskearter, 1956 og 1974

	Torsk til saltning	Havkat	Laks- ørred
1956, øre pr. kg	35	20	130
Sommeren 1974, øre pr. kg	212	93	375

Kilder: Beretninger vedrørende Grønland, 1960, nr. 6, p. 41, samt KGH.

Der ses således stigninger på ca. 6 gange for torsk til saltning, på ca. 4½ gange for havkat og på ca. 3 gange for laksørred. Overfor disse stigninger står, at et boligstøttehus opført i Atangmik i 1956 kostede ca. kr. 20.000,-, mens en boligstøttebolig i 1974 kostede mellem kr. 180.000,- og kr. 236.000,-, altså en stigning på omkring 10 gange.

Indhandlingspriserne på væsentlige fiskearter er således ikke steget tilnærmelsesvis i samme omfang som boligpriserne. Med andre ord kan det konstateres, at et boligstøttehus til kr. 20.000,- i 1956 f. eks. kunne indtjenes ved indhandling af 57.143 kg torsk til saltning, mens et boligstøttehus i 1974 måtte finansieres gennem en indhandling på 94.340 kg torsk til saltning. I perioden fra 1956 til 1974 er der ikke blevet foretaget nævneværdige investeringer i produktionsapparatet i Atangmik, f. eks. var der såvel i 1956 som i 1974 kun tre motorbåde i bygden, og de naturgivne forhold er blevet forværret i form af nedgangen i torskebestanden. På baggrund af disse to omstændigheder ses det, at bygdens økonomiske bæreevne eller dens finansieringsmuligheder overfor den store boliginvestering er blevet ganske betydeligt reduceret. Disse omstændigheder afspejles også i den kendsgerning, at værdien af samtlige indhandlingsprodukter i Atangmik i 1958 (oplysninger for 1956 foreligger ikke) var kr. 127.000,- og i 1974 kr. 373.200,-, altså kun en stigning på ca. 3 gange.

ad 3) Ingen planlagte investeringer i bygdens produktionsapparat. Dette belyses bl. a. ved, at de officielle dokumenter ikke

nævner noget om planlagte investeringer i Atangmiks produktionsapparat.

De ovenfor beskrevne tre omstændigheder sammenholdt og set i forhold til boliginvesteringens størrelse klargør, at der foreligger et alvorligt misforhold, at en disposition er foretaget, som ganske er i uoverensstemmelse med Atangmiks økonomiske og erhvervsmæssige forudsætninger. Det skal nævnes, at to forhold senere har bidraget til forbedringer i forbindelse med boligsituationen. For det første blev laksekvoten i 1975 internt fordelt i Grønland, således at Atangmik fik tildelt en kvota på 10 tons (ca. halvdelen af den gennemsnitlige fangst i 1960'erne). For det andet blev der i løbet af sommeren 1975 opført fire selvbyggerhuse i Atangmik. Selvbyggerhusene opføres for ca. kr. 75.000,-, hvoraf ejeren selv betaler kr. 7.500,- (10 %) og leverer sin arbejdskraft ved byggeriet. Man må håbe på, at misforholdet mellem ejerens udgifter til et selvbyggerhus og de mange gange større udgifter for ejeren af et boligstøttehus ikke vil skabe problemer internt i bygden.

Myndighedernes viden om relevante bygdeforhold har været mangelfuld og hvilet på et meget partielt grundlag, og dette har medvirket til, at den omtalte disposition med boligstøttebyggeriet blev foretaget. Det beskrevne misforhold må ses som et eksempel på interesse modsætninger i bygdeudviklingen, hvor tilsvarende eller lignende forhold kan genfindes på andre områder af udviklingen end boligområdet.

Bygderåd – med eller uden magt?

Ovenstående forløbsbeskrivelse har forhåbentlig klargjort bygdebefolkningens

KGH's salteri (fiskehus) i Atangmik med anløbsbro.

Fot.: Henning Schwerdtfeger (1973).

manglende beslutningsmyndighed og manglende muligheder for reelt at kunne påvirke bygdeudviklingen.

Ifølge lovgivning i 1975 har bygderne i dag fået mulighed for at kunne nedsætte egne politiske organer, såkaldte bygderåd. Baggrunden for denne lov var, at de politiske og administrative myndigheder havde udtalt ønsker om at „skabe mulighed for en lokal styring af bygdernes problemer“, at „styrke bygdernes repræsentation“ og at give befolkningen „mulighed for reelt at få indflydelse på og medbestemmelsesret over sin egen fremtid“. ² Lovens indhold er imidlertid så vagt for-

muleret, at den ikke giver bygdebefolkningerne de ovenfor nævnte og ønskede muligheder. Det hedder i loven, at bygderådet „kan afgive indstilling“ til kommunalbestyrelsen om bygdens forhold, hvilket ikke rummer nogen form for sikkerhed om øget indflydelse, idet bygdefolk altid har kunnet afgive sådanne indstillinger til politiske og administrative organer. ³

De nuværende bygderåd, som blev indført hen over hovedet på bygdebefolkningen, har således ikke fået nogen magtbeføjelser til selv at kunne tage vigtige bygdebeslutninger og føre dem ud i livet, hvil-

ket måske kan illustreres ved følgende eksempel: For nylig stod følgende overskrift at læse i Grønlandsposten: „Væsentlige beføjelser til Nanortaliks bygder“. Ved gennemlæsning af artiklen blev det klart, at disse „væsentlige beføjelser“ gik ud på, at bygderådene selv skulle lægge budget, samt at de fik overdraget følgende områder: snerydning, renovation, vandforsyning og brandvæsen.⁴

Uden en styrkelse af bygderådenes rettigheder og magtbeføjelser vil bygdebefolkningerne være ligeså magtesløse overfor en bygdeudvikling, der ofte indeholder dybe interesse modsætninger, som før bygderådene blev oprettet. Enhver bygd udgør et samfund for sig selv – såvel geografisk som socialt fjernt fra byen – med egne problemer og opgaver, som bygdebefolkningerne selv i mange tilfælde er de nærmeste til at kunne vurdere og tage stilling til. Bl. a. derfor og for at bygderådet skal kunne afhjælpe de hidtidige vrangsider ved det eksisterende system, må f. eks. følgende mindstekrav opfyldes:

1. rådet skal *selv* kunne formulere og prioritere behov og mål overfor overordnede instanser,
2. rådet skal *selv* kunne planlægge og gennemføre opfyldelsen af disse behov og

Familiebolig
i Atangmik.

Fot.: Henning Schwerdtfeger (1973).

mål ud fra egne forudsætninger, ved at bygderådet

3. *selv* skal kunne få midler tilført udefra i form af kapital og ekspertise.

Herigennem ville bygdefolk få de ønskede muligheder for selvstændigt at træffe afgørelser om, hvorvidt den pågældende bygd ønsker at satse på boligbyggeri, skoleudvidelse, produktionsforøgelse f. eks. ved investeringer i fiskeflåden, eller på noget helt andet af betydning for levevilkårene i bygden.

1 »Lokalsamfundsundersøgelsen i Grønland« består af følgende bøger:

Hans Gullestrup: »Bygdesamfund i Grønland – Rapport om nogle udviklingsproblemer«, 1976.

Margrethe Sørensen: »Kangamiut – Påtvungne udviklingsproblemer i en grønlandsk bygd«, 1976, samt

Henning Schwerdtfeger: »Atangmik – Påtvungne udviklingsproblemer i en grønlandsk bygd«, 1976.

En fjerde og sidste rapport »Udviklingsproblemer i grønlandske bygder – Sammenfattende rapport« er under udgivelse. Rapporterne er omtalt i tidsskriftet nr. 3, 1976, s. 73–80.

2 Citeret efter betænkning fra Udvalget vedrørende byrde- og opgavefordeling i Grønland, 1973.

3 Lov om ændring af lov om Grønlands landsråd og kommunalbestyrelser m. v. af 19. marts 1975.

4 Grønlandsposten nr. 24, 17. juni 1976.